

Tonga

LAO KI HE KOMISONI FILI 2010

Lao Fika 11 'o e 2010

LAO KI HE KOMISONI FILI 2010

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

1	Hingoa nounou.....	5
2	„Uhinga”i lea	5

KONGA 2 – KO E KOMISONI

5

3	Fokotu’u „o e Komisoni	5
4	Kau memipa „o e Komisoni	6
5	Vahenga.....	6
6	Kau „Ofisa	6
7	Sea.....	6
8	Ngaahi fakataha	6
9	Tuku atu ha ngaahi fatongia	7

KONGA 3 – FATONGIA ‘O E KOMISONI

7

10	Tefito’i fatongia „o e Komisoni	7
11	Sino’i pa’anga „o e Komisoni	8
12	Kau ngaue taukei	8
13	Malu’i „o e kau Komisiona mo e kau „ofisa	8
14	Ngaahi lipooti fakata’u mo e ngaahi lipooti kehe	9
15	Ngaahi tu’utu’uni	9
16	Liliu Fakataimi.....	9

LAO KI HE KOMISONI FILI 2010

Lao Fika 11 'o e 2010

KO HA LAO KE FOKOTU'U HA KOMISONI KE TOKANGA'I 'A E NGAAHI FILI MO E NGAahi TAUMU'A FEKAU'AKI MO IA

‘OKU TU”UTU”UNI „e he Tu’i mo e Fale Alea „o Tonga „i he Fakataha Alea „o e Pule’anga „o pehe:

1 Hingoa nounou

„E ui „a e Lao ni ko e Lao ki he Komisoni Fili 2010.

2 ‘Uhinga’i lea

„I he Lao ni, tuku kehe „o ka fiema’u ha „uhinga kehe „i hono tu’unga -

“Komisoni” „oku „uhinga ki he Komisoni Fili „oku fokotu’u „i he kupu 3;

“vaha’a taimi fili” „oku „uhinga mei he vaha’a taimi kuo tuku atu ai „a e tohi fekau fili „o a’u ki he ki he tapuni „a e fili (polling) „i he fili;

“Supavaisa ‘o e Fili” „oku „uhinga ki he Supavaisa „o e Fili „oku fokotu’u „i he kupu 3 „o e Lao ki he Fili Fale Alea.

KONGA 2 – KO E KOMISONI

3 Fokotu’u ‘o e Komisoni

„Oku fokotu’u heni ha Komisoni ke ui ko e Komisoni Fili.

4 Kau memipa 'o e Komisoni

- (1) Kuo pau ke kau atu ki he Komisoni –
 - (a) ha taha kuo fakanofu „e he Tuʻi ki he vahaʻa taimi ko e taʻu „e nima, „a ia te ne hoko ko e Sea;
 - (b) „a e Supavaisa „o e Fili; mo e
 - (c) „Atita Seniale.
- (2) Kuo pau ko e Sea mo e kau Komisinoa mo ha taha pe „oku fakanofu „i he kupu 13 „e „ikai tuʻutuʻuni ki ai „e ha taha pe „e ngaueʻaki ki ai „a e Lao ki he Kau Ngaue Fakapuleʻanga 2002 „i hono fakahoko „a honau ngaahi fatongia „i he Lao ni.
- (3) „I ha taimi „e „ikai malava „e he Sea „o fakahoko hono fatongia ko ha Komisiona, „e ngofua ki he Tuʻi ke ne fakanofu ha Sea Leʻoleʻo.

5 Vahenga

„E ngofua ki he Sea, kau memipa „o e Komisoni mo ha toe taha kehe kuo fakanofu „i he kupu 6(3) pe kupu 13, ke ngaue fakataimi pe taimi kakato pea kuo pau ke ne maʻu „a e vahenga pe ngaahi totongi paʻanga, pe fakatouʻosi, „o hange koia „e tuʻutuʻuni „e he Komisoni tauʻataina ki he ngaahi vahe mo e vahenga maʻolunga.

6 Kau 'Ofisa

- (1) Kuo pau ki he Supavaisa „o e Fili ke ne tokangaʻi „a e ngaahi ngaue fakaʻaho „a e Komisoni, tokangaʻi „a e kau „ofisa mo e kau ngaue kehe pea kuo pau ke fakahoko „a e ngaahi fatongia kehe koia „oku tuʻutuʻuniʻi „e he Lao ki he Fili Fale Alea mo ha toe Lao kehe.
- (2) „E ngofua ki he Komisoni, fakataui ki he kupu 3(2) „o e Lao ki he Fili Fale Alea, „i he loto ki ai „a e Kapineti, ke ne fokotuʻu ha kau „ofisa mo ha kau ngaue „oku taukei, ke ngaue taimi kakato pe fakataimi, „o hange koia „oku fiemaʻu ki hono fakahoko lelei „a e ngaue „o e Komisoni.

7 Sea

Kuo pau ke taki „a e Sea „i he Komisoni pea kuo pau ke ne tokangaʻi ke fakahoko lelei mo totonu „a e ngaue „o e Komisoni.

8 Ngaahi fakataha

- (1) Kuo pau ko e tokolahi kimuʻa pea lava ha fakataha „o e Komisoni koe memipa „e 2, ko e taha „ia kinua kuo pau ko e Sea.
- (2) Kuo pau ki he Sea ke ne –
 - (a) ui mo kau atu ki he ngaahi fakataha angamaheni „o e Komisoni;

- (b) tataki ,a e ngaahi fakataha ,o e Komisoni; pea
 - (c) fakakau mai ki he fakataha ha taha mei he kakai pe ko ha taha taukei ,o kapau ,oku ne pehee ,oku ,aonga.
- (3) Ko e mafai ,a e Komisoni ke fakahoko ,a honau ngaahi fatongia ,e ,ikai ke uesia ,i ha ,uhinga ,oku si'isi'i, ,ikai ke ,i ai pe ,ikai ke malava ke fakahoko ,a e ngaue ,e he Sea pe ko ha taha ,o e kau Komisoni.
- (4) Fakatatau ki he Lao ni , kuo pau ki he Komisoni ke nau tu'utu'uni ,a ,enau ngaahi founa fakahoko ngaue.

9 Tuku atu ha ngaahi fatongia

,E ngofua ki he Komisoni ke ne tuku atu ha ngaahi fatongia ki ha memipa, ,ofisa pe komiti ,o e Komisoni ke fakahoko ha taha ,o ,ene ngaahi fatongia ka kuo pau ki he vahe'i koia ke ,ikai na'a ne ta'ofi ,a hono fakahoko ,o e fatongia ko ia ,e he Komisoni.

KONGA 3 – FATONGIA 'O E KOMISONI

10 Tefito'i fatongia 'o e Komisoni

- (1) ,I hono fakahoko ,a honau ngaahi fatongia mo e ngaahi ngafa, kou pau ke tau'atina ,a e Komisoni.
- (2) Kuo pau ki he Komisoni, fakatatau ki he Lao ni, ke –
 - (a) fakahoko ha palani vaha'a taimi loloa ki hono fakahoko totonu ,o e ngaahi fili mo hono fokotu'u mo tauhi ,o e ngaahi lekooti mo e tohi fakakatoa totonu;
 - (b) fakakaukau'i ,a e fiema'u ,o ha ngaahi tu'utu'uni mo e ngaahi lao kehe ki hono fakahoko totonu mo lelei ,o e ngaahi fili mo e ngaahi ngaue felave'i mo ia;
 - (c) hange koia kuo fakangofua ,e he lao, fa'u mo fakatotonu ,a e ngaahi tu'utu'uni mo tokanga'i ke toe vakai'i;
 - (d) fakahoko ha ngaahi fokotu'u ki ha ngaahi liliu ki he lao fekau'aki mo e fili;
 - (e) ,i he malumalu ,o e ngaahi mafai kuo foaki ki ai ,i he Lao ki he Fili Fale Alea, tu'utu'uni ki he ngaahi tangi, ngaahi fakafepaki mo ha toe ngaahi va kovi kehe;
 - (f) fokotu'u atu ke fakahoko ha ngaahi faka'ilo felave'i mo e ngaahi hia fekau'aki mo e filii;
 - (g) fa'u, fakahoko mo toe vakai'i ha ngaahi polokalama ako ma'ae kau fili, kau kanititeiti mo e ngaahi ni'ihiki kehe ,oku kau ki he fili;

- (h) fakatahatahaʻi mo faʻu ha ngaahi lipooti ,i he fili mo e ngaahi meʻa fekauʻaki mo ia mo fokotuʻu atu ha ngaahi liliu ki he lao mo e ngaahi founga fakahoko ngaue ke fakalalakala ,a e founga fakahoko fili;
- (i) pulusi ke maʻu ,a e ngaahi fakamatala fakalukufua, ,a e ngaahi fakamatala mo e ngaahi lipooti ko ia fekauʻaki mo e fili ,o hange koia ,oku fakakaukau ,a e Komisoni ,oku taau;
- (j) ,i loto ,i he mahina ,e 3 hili ha fili lahi pe, lipooti ki he Kapineti ha ngaahi liliu ,oku fokotuʻu ke fakahoko kimuʻa ,a e fili lahi hoko;
- (k) ki he taumuʻa ,a hono fakaʻaiʻai ,a e ngaue totonu mo e ngaahi faingamalie tatau ki he taha kotoa pe ,o e kau kanititeiti pea ke taʻofi ,a hono ngaue halaʻaki, ke puleʻi ,a hono ngaueʻaki ,o e letio, televisone, ngaahi nusipepa, ,initaneti mo e ngaahi fanongonongo fakapolitikale, lipooti, ngaahi tangi moe ngaahi tuʻuaki lolotonga ,a e vahaʻa taimi fili;
- (l) puleʻi mo siofi ,a e fakamole ki he fili ,a e kau kanititeiti ,o fakatatau ki he kupu 24 ,o e Lao ki he Fili Fale Alea; mo e
- (m) fakahoko ha toe ngaahi fatongia kehe kuo tuʻutuʻuni, ,i he Lao ki he Fili Fale Alea pe ko ha toe Lao kehe.

11 Sinoʻi paʻanga ʻo e Komisoni

Ko e sinoʻi paʻanga maʻae Komisoni kuo pau ko e –

- (a) paʻanga kuo vaheʻi ,e he Fale Alea ki he taumuʻa ko ia; mo e
- (b) paʻanga kuo totongi ki ai pe maʻae Komisoni mei ha kautaha ,i tuʻa pe ,a e puleʻanga ki ha ngaahi taumuʻa fakalukufua, ki ha taumuʻa pau, pe ki he vahe pe ngaahi monuu ,o ha taha taukei.

12 Kau ngaue taukei

- (1) ,E ngofua ki he Komisoni, ki he taumuʻa ,o ha faʻahinga tafaʻaki ,o hono fatongia pe ki ha fili pau pe fakahoko ,a hono fatongia, fakakau mai ha taha ngaue taukei ki ha vahaʻa taimi ngaue tuʻumaʻu pe fakataimi ke –
 - (a) fakahoko ha ngaue pe tokoni ,i ha ngaahi meʻa ,o hange koia kuo tuʻutuʻuni; pe
 - (b) faleʻi ,a e Komisoni.
- (2) ,E ngofua ki he Komisoni ke ne tali ha kau ngaue fakataimi ,o ha kau ngaue fakapuleʻanga mei muli mo ha niʻihi kehe pe, ,i hono faka kau mai ,o ha kau ngaue taukei ,i he kupu siʻi (1).

13 Maluʻi ʻo e kau Komisiona mo e kau ʻofisa

Kuo pau koe taha kuo fakanofu ,i he Lao ni ,e ,ikai moʻua ki ha ngaue

naʻa ne fakahoko ,j he loto maʻa lolotonga ,a ,ene fakahoko ,a hono fatongia ,j he Lao ni.

14 Ngaahi lipooti fakataʻu mo e ngaahi lipooti kehe

Kuo pau ki he Komisoni ke nau lipooti ki he ,Ene ,Afio pea mo e Sea ,o e Fale Alea –

- (a) ,a ,enau ngaahi ngaue ,j he taʻu fakatohi mahina takitaha ,j he ,aho 30 ,o Maʻasi ,j he taʻu hono hoko; pea
- (b) ,j hono fakahoko ,o ha fili lahi, pea mo ha toe ngaahi meʻa kehe ,e hoko ,j he ngaahi ngaue ko ia, ,j loto ,j he mahina ,e tolu ,o e fili lahi.

15 Ngaahi tuʻutuʻuni

,E ngofua ki he Komisoni Fili ,j he loto ki ai ,a e Kapineti ke nau faʻu ha ngaahi tuʻutuʻuni ,a ia ,oku fiemaʻu pe ,aonga ki hono fakahoko ,o e ngaahi taumuʻa ,o e Lao ni.

16 Liliu Fakataimi

Kuo pau ke lau ,a e fakamatala ki he Komisoni tauʻataina ,j he kupu 5 ko e ,uhinga ia ki he ,Ene ,Afio ,j he Fakataha Tokoni kaeʻoua kuo fokotuʻu ha Komisoni tauʻataina ki he ngaahi vahe mo e vahenga maʻolunga.

Naʻe tali ,ehe Fale Alea ,j he ,aho 15 ni ,o ,Epeleli 2010.

